

**TASHKENT STATE
UNIVERSITY OF ECONOMICS**

MEHNAT IQTISODIYOTI VA INSON KAPITALI

ilmiy elektron jurnali

**LABOUR ECONOMICS AND
HUMAN CAPITAL**

scientific electronic journal

2023 yil 4-son
Volume 5, Issue 4, 2023

**МЕХНАТ ИҚТISODIYOTI
VA INSON KAPITALI**
ISSN: 3030-3117

LABORECONOMICS.UZ

МЕХНАТ ИҚТISODIYOTI VA INSON KAPITALI

№ 4-2023

**ЭКОНОМИКА ТРУДА И ЧЕЛОВЕЧЕСКИЙ
КАПИТАЛ**

LABOR ECONOMICS AND HUMAN CAPITAL

“Mehnat iqtisodiyoti va inson kapitali” ilmiy elektron jurnali O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi (OAK) rayosatining 2023-yil 3-iyundagi 328/3-sonli qarori bilan ro'yxatga olingan.

Muassis: “Mehnat iqtisodiyoti va inson kapitali” ilmiy maktabi.

Tahririyat manzili:

100066, Toshkent shahri, Islom Karimov ko'chasi,
49 uy

Elektron manzil: ilmiymaktab@gmail.com

Jurnal web-sayti: www.laboreconomics.uz

Bog'lanish uchun telefonlar:

+998998818698

TOSHKENT-2023

Tahririyat Kengashi raisi:
(Chairman of the Editorial Board)

Abduraxmanov Qalandar Xodjayevich, O'zFA akademigi

Tahririyat Kengashi a'zolari:
(Members of the Editorial Board)

Toshqulov Abduqodir Hamidovich, i.f.d., prof.
Yusupov Axmadbek Tadjievich, i.f.d., prof.
Sharipov Kongratboy Avezimbetovich, t.f.d., prof.
Raifkov Kudratilla Mirsagatovich, i.f.d., prof.
Xalmuradov Rustam Ibragimovich, i.f.d., prof.
Umurzakov Baxodir Xamidovich, i.f.d., prof.
Nazarov Sharofiddin Xakimovich, i.f.d., prof.
Jumayev Nodir Xasiyatovich, i.f.d., prof.
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof.
Eshov Mansur Po'latovich, i.f.d., prof.
Zokirova Nodira Kalandarovna, i.f.d., prof.
Xudoyberdiyev Zayniddin Yavkachevich, i.f.d., prof.
Muxiddinov Erkin Madorbekovich, i.f.f.d., (PhD)
Xolmuxammedov Muhsinjon Murodullayevich, i.f.n., dots.
Amirov Lochinbek Fayzullayevich, i.f.f.d., (PhD), dots.
G'oyipnazarov Sanjar Baxodirovich, i.f.f.d., (PhD), dots.
Shakarov Zafar Gafarovich, i.f.f.d., (PhD)

Jamoatchilik Kengashi a'zolari:
(Community Council members)

Bred Bodenxauzen (AQSh)
Jon Ankor (Buyuk Britaniya)
Odegov Yuriy Gennadevich (Rossiya Federasiyasi)
Keynz Miller (AQSh)
Sung Dong Ki (Koreya Respublikasi)
Masato Xivatari (Yaponiya)
Gerxard Feldmayer (Germaniya)
Eko Shri Margianti (Indoneziya)
Ahmed Mohamed Aziz Ismoil (Misr)
Rohana Ngah (Malayziya)
Sharifah Zanniyerah (Malayziya)
Teguh Dartanto (Indoneziya)
Nur Azlinna (Saudiya Arabistoni)
Muhammed Xoliq (Pokiston)
Alisher Dedaxonov (Toshkent)

Mas'ul muxarrir (Editor-in-Chief): G'oyipnazarov Sanjar Baxodirovich

Veb-administrator (Web admin): Musayev Xurshid Sharifjonovich

MUNDARIJA (CONTENTS)**MEHNAT BOZORI VA MEHNAT MUNOSABATLARI**

S.P.Qurbonov	<i>Mahallada ishsiz aholini ish bilan bandligiga ko'maklashish: imkoniyat va mas'uliyat</i>	6-17
K.J.Sodiqxo'jayev	<i>Ishlab chiqarish korxonalarida mehnat muhofazasi tizimini takomillashtirish orqali iqtisodiy samaradorlikni ta'minlash</i>	18-26
H.A.Hakimov	<i>Fiskal va monetar siyosatning muvofiqligi va ularning mehnat bozori bilan aloqadorligi</i>	27-34

INSON KAPITALI

N.N.Shotursunova	<i>Inson kapitali rivoji – shaxs-jamiyat-davlat taraqqiyotining kafolati</i>	35-43
T.N.Azimov	<i>Methodological aspect of human capital assesment...</i>	44-55
G.U.Shomiyev	<i>Некоторые аспекты организационно - экономического механизма формирования человеческого капитала: международный опыт</i>	56-68
G.U.Shomiyev	<i>Совершенствование механизма формирования человеческого капитала в сфере оказания медицинских услуг: системный подход</i>	69-80

INSON TARAQQIYOTI

S.P.Qurbonov	<i>Qishloq hududlarida unumli bandlik tamoyillari asosida aholi daromadlarini oshirish imkoniyatlari</i>	81-92
---------------------	--	-------

MIGRATSIYA

D.K.Israilova	<i>Tashqi mehnat migratsiyasini tartibga solishning institutsional mexanizmlarini takomillashtirish</i>	93-111
----------------------	---	--------

INSON RESURLARINI BOSHQARISH

Z.Dj.Adilova	<i>HR brendingni rivojlantirish omillari va baholash usullari: xorijiy tajriba</i>	112-121
B.I.Adizov	<i>Oliy ta'lim muassasalarida “KPI” dan foydalanishning o'ziga xos xususiyatlari</i>	122-130
Z.M.Isaqova	<i>Davlat xizmatichilari faoliyati samaradorligini baholashda loyiha boshqaruvi standartlari</i>	131-141
D.A.Qurbonova	<i>Relationship between financial motivational mechanisms and employee performance at food industry enterprises</i>	142-149

B.E.Tagayev, X.N.Abdullayeva	<i>Raqamli iqtisodiyotga o'tish davrida liderlarni boshqarish orqali mehnat unumdorligini oshirish ...</i>	150-162
N.B.Tula	<i>Эффективное управление человеческими ресурсами на основе демографических данных ...</i>	163-169
TADBIRKORLIKNI RIVOJLANTIRISH		
Rohana Ngah, S.B.Goyipnazarov	<i>Tacit knowledge sharing and entrepreneurial orientation on organizational performance of micro businesses in Malaysia</i>	170-177
G.M.Abdulxayeva	<i>Tog' va tog'oldi hududlarini mintaqalash hududiy rivojlanishni tartibga solish vositasi sifatida</i>	178-189
N.A.Anvarov	<i>Развитие сельских территорий через агротуризм в Самарканде</i>	190-198
G.Sh.Karabayeva	<i>Стимулы для развития устойчивой экономики..</i>	199-207
D.Y.Matrizayeva	<i>Роль экономического управления в повышении эффективности управления объектами недвижимости</i>	208-215
G.U.Shomiyev	<i>Формирование человеческого капитала в контексте развития рынка медицинских услуг в Узбекистане</i>	216-226

MEHNAT IQTISODIYOTI VA INSON KAPITALI

ISSN: 3030-3117

<https://laboreconomics.uz/>

ТАШҚИ МЕҲНАТ МИГРАЦИЯСИНИ ТАРТИБГА СОЛИШНИНГ ИНСТИТУЦИОНАЛ МЕХАНИЗМЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

Исраилова Дилфуза Каримовна

“University of economics and pedagogy” НОТМ

“Иқтисодиёт ва ижтимоий фанлар” кафедраси профессори, и.ф.д.

Аннотация. Ушбу мақолада ташқи меҳнат миграциясининг мамлакат иқтисодий хавсизлигига таъсири, унинг ижтимоий оқибатлари, бу борадаги давлатнинг миграция сиёсати ва уни амалга оширишнинг институционал механизмларини такомиллаштириш ҳақида фикрлар баён этилган.

Калит сўзлар: ташқи меҳнат миграцияси, миграция миқёслари, мигрантлар реинтеграцияси, инсон капитали, ноқонуний миграция, иқтисодий хавфсизлик, миграциянинг ижтимоий оқибатлари.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫХ МЕХАНИЗМОВ РЕГУЛИРОВАНИЯ ВНЕШНЕЙ ТРУДОВОЙ МИГРАЦИИ

Исраилова Дилфуза Каримовна

“University of economics and pedagogy” НВУЗ

Профессор кафедры “Экономика и социальные науки”, д.э.н.

Аннотация. В данной статье описывается влияние внешней трудовой миграции на экономическую безопасность страны, её социальные последствия, миграционная политика государства и вопросы совершенствование институциональных механизмов.

Ключевые слова: внешняя трудовая миграция, масштабы миграции, реинтеграция мигрантов, человеческий капитал, нелегальная миграция, экономическая безопасность, социальные последствия миграции.

IMPROVING INSTITUTIONAL MECHANISMS FOR REGULATING EXTERNAL LABOR MIGRATION

Israilova Dilfuza Karimovna

“University of economics and pedagogy” NHEI

Professor of the department of “Economics and social sciences”, doctor of economic sciences

Abstract. This article describes the impact of external labor migration on the economic security of the country, its social consequences, state migration policy and issues of improving institutional mechanisms.

Keywords: external labor migration, scale of migration, reintegration of migrants, human capital, illegal migration, economic security, social consequences of migration.

Кириш

Жаҳонда ташқи меҳнат миграцияси меҳнат мигрантларини юборувчи ва қабул қилувчи мамлакатларнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланишига таъсир этувчи асосий омиллардан бири бўлиб, унинг мамлакатлар меҳнат бозори ва меҳнат ресурслари таркибини шакллантириш, демографик жараёнларни тартибга солиш ҳамда аҳолини иш билан бандлигини таъминлашдаги роли мунтазам равишда ошиб бормоқда.

Ўзбекистонда ташқи меҳнат миграцияси жараёнларини тартибга солиш масаласига жиддий ёндашилмоқда: давлат ноқонуний меҳнат миграциясига қарши курашмоқда, фуқароларни ҳорижга уюшган ҳолда ишга жойлаштириш учун шарт-шароит яратилмоқда ва собиқ меҳнат мигрантларини ватанга қайтганидан кейин реинтеграция қилинмоқда.

Ўзбекистонда мигрантларни ижтимоий қўллаб-қувватлаш бўйича кенг қамровли ва узоқ муддатли стратегия қабул қилинди, биринчи марта ўз ватанига қайтгач, иқтисодий қийинчиликларни бартараф этиш ва инсон капиталини ривожлантириш учун бандлик механизми ишлаб чиқилди.

Мавзуга оид адабиётлар таҳлили

Ташқи меҳнат мигрантлари билан ишлаш давлат инсонпарварлик сиёсатининг ажралмас қисми ҳисобланади. Ўзбекистонда халқаро ҳуқуқий тамойил ва нормалар қабул қилинган, бу борадаги миллий қонунчилик ҳам такомиллаштирилмоқда. 2018 йилда Ўзбекистон республикаси Халқаро миграция ташкилотига аъзо бўлди ва ХМТ Конституциясини ратификация қилди, “Хорижда яшовчи ва меҳнат қилаётган ватандошлар билан ҳамкорлик қилиш бўйича давлат сиёсати концепцияси” ҳамда Ўзбекистон республикаси билан ҳамкорликни ривожлантириш бўйича устувор чора-тадбирлар дастури қабул қилинди. Сўнгги йилларда 10 дан ортиқ норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилинди. Хусусан, булар қаторида Ўзбекистон Республикасининг 2018 йил 16 октябрдаги “Хусусий бандлик агентликлари тўғрисида”ги ва 2020 йилнинг 20 октябридаги “Аҳоли бандлиги тўғрисида”ги қонунлари, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 5 июлдаги “Ўзбекистон Республикасининг ташқи меҳнат миграцияси тизимини янада ли такомиллаштиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисидаги” 3839-сонли қарори, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 20 августдаги “Хорижда вақтинчалик меҳнат фаолияти билан шуғулланаётган Ўзбекистон Республикаси фуқаролари ва уларнинг оила аъзоларини ҳимоя қилиш кафолатларини янада кучайтириш чоралари тўғрисида”ги 5785-сонли, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2019 йил 23 августдаги “Хорижда вақтинчалик меҳнат фаолиятини амалга ошираётган Ўзбекистон Республикаси фуқароларининг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилишга доир қўшимча чора-тадбирлар

тўғрисида”ги 713-сонли, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йилнинг 15 сентябрдаги “Хавфсиз, тартибли ва қонуний меҳнат миграцияси тизимини жорий этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 4829-сонли, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 30 июлдаги “Хорижга ташкиллаштирилган меҳнат миграциясига кетаётган фуқароларни рағбатлантириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисидаги” 5205-сонли қарори, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 1 мартдаги “Хорижда вақтинча меҳнат фаолиятини амалга ошираётган Ўзбекистон Республикаси фуқароларини ва уларнинг оила аъзоларини қўллаб-қувватлаш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги 149-сонли қарорлари шулар жумласига киради. Шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисидаги⁶⁰ ПФ-60 сонли Фармони бу борадаги ислохотларнинг изчил давоми ҳисобланади. Ушбу тараққиёт стратегиясининг 86-мақсади “Хавфсиз, тартибли ва қонуний меҳнат миграциясини таъминлаш ва самарали миграция сиёсатини олиб бориш” ҳисобланади. Ушбу мақсад доирасида “тартибли миграцияни йўлга қўйиш билан боғлиқ шу соҳадаги давлат сиёсатининг асосий йўналишларини, шаклларини, хорижда Ўзбекистон фуқароларининг шахсий хавфсизлиги ва уларнинг ижтимоий ҳимоясини таъминлаш, ноқонуний меҳнат миграциясини тартибга солиш” бўйича устувор вазифалар белгиланган. Ушбу вазифаларнинг самарали ҳал этилиши аҳолини иш билан самарали бандлигини таъминлашда давлатнинг миграция сиёсатини халқаро тажриба ва миллий хусусиятлар асосида такомиллаштиришни тақазо этади.

Таҳлил ва натижалар

Санаб ўтилган юқоридаги норматив ҳужжатлар қуйидаги муаммоларни ҳал қилишда муҳим роль ўйнайди:

1. Ноқонуний меҳнат миграциясига қарши кураш. Сўнгги йилларда миграция миқёсларининг ўсиши ва юзага келаётган муаммолар, белгиланган тартибларни четлаб ўтиш орқали ноқонуний меҳнат миграцияси миқёслари ортиб бораётганини кўрсатмоқда. Бу эса бу борадаги қатор тизимли муаммоларни мавжудлигини билдиради.

Масалан, сўнгги йилларда Россия қонунчилиги мигрантлар учун қаттиқ талабларни қўяётгани, айниқса, Марказий Осиё давлатлари мигрантларидан ҳаддан ташқари кўп ҳужжатлар талаб қилинаётгани боис кўпчилик ноқонуний (нолегал) мақомга тушиб қолмоқда ва табиийки, бу рўйхатдан чиқиб кетмоқда. Уларнинг аниқ сонини аниқлаш эса жуда мушкул. Шунингдек, кўплаб ўзбекистонликлар Россия фуқаролигини олишга улгуриб, аллақачон мигрант мақомидан

⁶⁰ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги “2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисидаги”ги ПФ-60-сонли фармони. // www.lex.uz.

чиқишган. Ўзбекистондан Россияга йўналган миграция оқимининг ўзига хос жиҳати шундаки, бу йўналишдаги мигрантларнинг кўпчилиги малакасиз ишларни бажарувчилар, ўз соҳасида ишламайдиган, мураккаб бўлмаган, кам ҳақ тўланувчи ҳар қандай ишни қилиб кетаверадиганлар, яъни қишлоқ хўжалиги, қурилиш соҳасида ишлайдиганлардан иборат. Лекин охириги йиллар тенденциясига эътибор қаратадиган бўлсак, Россияга йўл олган ёки мунтазам бориб келаётган ишчиларнинг малакаси ошиб бормоқда ва улар энди тобора кўпроқ ҳақ тўланувчи ва нуфузли иш ўринларини эгалламоқдалар.

Россия Федерациясидаги норасмий меҳнат миграцияси миқёсининг таҳлили, 2010-2021 йилларда Марказий Осиёдаги Ўзбекистон ва Қирғизистон Республикаларида бу кўрсаткични 4,6 % ва 1,4 % га камайганини, Тожикистон Республикасида 1,0% га яқин ошганини кўрсатди. Бу кўрсаткичнинг камайишида Россия Федерациясининг меҳнат миграциясини тартибга солишга қаратилган дастаклари, чоратадбирлари муҳим роль ўйнади. (1-жадвал)

1-жадвал

Россия Федерациясидаги норасмий меҳнат миграцияси миқёсининг ўзгариши, %

Мамлакат номи	Йиллар				2021/2010 нисбатан ўзгариши, +, - ;
	2010	2015	2020	2021	
Ўзбекистон	59,5	56,4	55,8	54,9	-4,6
Тожикистон	41,0	43,6	42,7	41,9	0,9
Қирғизистон	66,0	66,2	65,5	64,6	-1,4

Манба: Россия Федерацияси Ички ишлар вазирлигининг Миграция бош бошқармаси. guv.mvd.rf.

Россия Федерацияси ишлаётган меҳнат мигрантларининг 35,0 фоизи, қурилиш соҳасида, хизмат кўрсатиш соҳасида (турлар бўйича) - 16,7 фоизи, саноат (ишлаб чиқариш)да-15,6 фоиз, қишлоқ хўжалигида - 8,5 фоиз, умумий овқатланишда -7,9 фоиз, савдо-сотиқда- 7,1 фоиз, транспорт ва алоқада - 6,8 фоиз, бошқа соҳаларда - 2,1 фоиз, IT-технологияси соҳасида - 0,3 фоизи банд бўлдилар. Таъкидлаш лозимки, Россия Федерациясида 2000 йилдан бери, меҳнатга лаёқатли аҳолининг кескин пасайиши кузатилмоқда ва прогнозларга кўра, 2024 йилга келиб бу кўрсаткич 1,7 миллион⁶¹ кишига камаяди. Шунга асосланиб, Россия

⁶¹Федорова И., Ушаков М., Гуликян А., Клокова Д. Миграционная политика Российской Федерации: проблемы, тенденции, перспективы развития. Вестник Московского университета МВД России. Юридические науки. М.: 2022. № 1. – с 304-306.

Федерацияси ташқи миграция ҳисобига меҳнатга лаёқатли аҳоли балансини сақлаб қолишни режалаштирмоқда.

Фикримизча, давлат томонидан амалга оширилаётган чора-тадбирлар аҳолининг ҳаракатланишини ўзаро манфаатли бўлишини таъминлашга қаратилиши зарур. Норасмий миграция мамлакатда рўй бераётган сиёсий, ижтимоий-иқтисодий, демографик жараёнларда, шунингдек, хавфсизлик муаммоларига таъсир кўрсатаётганлиги сабабли давлат чора-тадбирларни ишлаб чиқиш ва амалга оширишда ушбу масалаларни эътиборга олиши мақсадга мувофиқ.

Фуқаролар фақат Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2002 йил 23 февралдаги 505-сон қарорида белгиланган тартибда ваколатли орган – Ташқи меҳнат миграцияси масалалари агентлиги орқали Республикадан ташқарида меҳнат фаолиятини амалга ошириш ҳуқуқига эга. 2020 йилда ҳорижга кетган 2 млн.кишидан атиги 109 155 минг нафари ҳуқуқий мақомга эга бўлган бўлса, 2021 йилда бу кўрсаткич 127 360 минг нафар кишини ташкил этди.⁶²

Айрим экспертлар ишчи кучини экспорт қилишда давлат монополияси, ҳудудда рақобатнинг йўқлиги, айрим юридик ва жисмоний шахсларнинг ноқонуний меҳнат миграциясини ташкил этишда давлат томонидан назорат қилинмаган ноқонуний фаолиятига олиб келганини таъкидламоқдалар.

Мутахассисларнинг қайд этишича, тартибсиз мигрантлар кўпинча ишга ёллаш агентликлари ва турли ишга жойлаштириш воситачилари томонидан фирибгарлик ва алдов қурбони бўлишмоқда. Улар кўчириш, қонунийлаштириш, керакли тузатишлар ва шартнома тузиш учун катта миқдорда пул тўлашга мажбур бўлмоқда. Ўзга юртга келгач, дастлабки шартномалар камроқ фойда келтирувчи шартномалар билан алмаштирилиши мумкин ва ноқонуний мигрантларнинг ўзлари ҳақорат, жисмоний зўравонлик, камситиш, пул ва мол мулкни қайтармасдан депортация қилиниши мумкин. Ўзбекистон Республикаси ИИВ статистик маълумотларига кўра, 2020 йилда энг кўп тарқалган фирибгарлик тури пул топиш мақсадида чет элга жўнатиш ваъдалари билан боғлиқ (13,9 %).⁶³

Шунингдек, норасмий миграцияни тартибга солиш борасида мамлакат фаолиятининг барча йўналишларини ҳар томонлама кўриб чиқишга имкон берадиган сиёсатга асосланиши керак, шунда бир соҳадаги вазиятни яхшилаш бошқа соҳаларга зарар келтирмайди. Фикримизча, бу чора-тадбирлар қуйидагилардан иборат бўлиши мақсадга мувофиқ:

⁶² Ўзбекистон Республикаси Бандлик ва меҳнат муносабатлари вазирлиги, Ташқи меҳнат миграцияси агентлигининг ҳисобот материаллари. Т.: 2022 йил.

⁶³ Ўзбекистон Республикаси ИИВ нинг статистик маълумотлари. 2021 й.

- Қонуний миграция имкониятларини (жумладан, демографик босимни ва меҳнат бозоридаги вазиятни юмшатиш, пул ўтказмаларини ўтказишни осонлаштириш) кенгайтириш;
- Чегара хавфсизлигини самарали ташкил этиш (мигрантларни чегарадан ноқонуний чиқиб кетишига, одам савдосига қарши курашиш);
- Мигрантларни ўз ватанига қайтишига ёрдам бериш ва уни рағбатлантириш;
- Мигрантлар борган давлатларда жамиятга интеграциялашувига ёрдам бериш;
- Миграциянинг асосий сабабларини бартараф этишга қаратилган дастурлар (жумладан, келиб чиқиш мамлакатлари ривожланишига кўмаклашиш учун халқаро савдони, инвестицияларни ва ривожланишга ёрдамни кўпайтириш).

2. Давлатнинг иқтисодий хавфсизлигига ноқонуний меҳнат миграциясининг салбий таъсирини камайтириш. Ноқонуний миграция миқёсларининг кенгайиши давлатнинг иқтисодий хавфсизлигига ҳам таъсир қилмоқда. Иқтисодий хавфсизликнинг таҳликали чегараларини белгилаш методологиясини ишлаб чиқиш жуда мураккаб. Бу биринчи навбатда статистика билан боғлиқ. Айрим ҳолларда, Давлат статистика қумитасининг маълумотлари билан Камбағалликни қисқартириш ва бандлик вазирлигининг маълумотлари бир биридан фарқ қилади. Иқтисодий хавфсизлик билан боғлиқ кўрсаткичлар алоҳида (группа) олинган ривожланган давлатларнинг, шу билан бирга тадқиқот қилинаётган мамлакатнинг ёки шу соҳа вакиллари (олимлари) нинг баҳолашлари (тадқиқот натижалари) ҳисобга олинади.⁶⁴

Ишсизлик ва миграциянинг чегаравий кўрсаткичлардан ортиб кетиши давлатнинг иқтисодий хавфсизлигига салбий таъсир кўрсатади. (2-жадвал)

Жадвал маълумотларидан кўриниб турибдики, 2021 йилда Республикамизга 256,8 минг кўчиб келганлар қайд этилган бўлиб, ҳар 1000 аҳолига кўчиб келиш коэффиценти 7,4 промиллени ташкил этган. Бу кўрсаткични 2020 йилга нисбатан 1,8 промиллега ошганлиги кузатилди. (2020 йилда 5,6 промилле бўлган).⁶⁵ Бугунги кунда Ўзбекистон меҳнат бозорида 13,6 миллион киши иш билан банд бўлиб, улардан 5,6 миллион нафари расмий ва 7,9 миллион нафари норасмий секторда, шу жумладан, 2,6 миллион киши меҳнат мигранти сифатида меҳнат қилмоқда. Миграция коэффиценти, тахминий ҳисоб-китобларга кўра, 7,0 фоизни ташкил қилади. Миграция коэффиценти Ўзбекистонда жаҳондаги ўртача кўрсаткичлардан (3,2 %) ва аҳоли жон бошига ўртача даражадаги даромад тўғри келадиган бошқа

⁶⁴ Экономическая безопасность. Под редакцией В.А.Богомолова. Изд-во ЮНИТИ. М.: 2010. С.296.

⁶⁵ Ўзбекистон Республикасининг демографик ҳолати. Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қумитаси маълумотлари. Т.: 2022 й.

мамлакатлардаги кўрсаткичлардан (2,7 %) икки баробар юқори. Визасиз тартиб, тарихий ўзаро алоқа ва рус тилини билиши туфайли ўзбек мигрантларининг катта қисми Россияга кетмоқда. Ишсизлик даражасининг юқорилиги (9,6 фоиз), иқтисодий фаол аҳолининг хорижга ишлагани кетган қисмининг 2,6 млн.кишидан ортиқ бўлиши меҳнатга яроқли салоҳиятдан самарали фойдалана олинмаётганлигини кўрсатади.

2-жадвал

Ишсизлик ва миграциянинг иқтисодий хавфсизлик билан боғлиқ чегара кўрсаткичлари

Кўрсаткичлар	Таҳликали чегара белгилари
Ишсизлик даражаси (ХМТ методологияси бўйича) (%)	(ХМТ) - 8; (Сенчагов В.К.) - 5; (Глазьев С.Ю.) - 7; (Богданов И.Я.) - 8-10;
Умумий иқтисодий фаол аҳоли таркибидаги, иш изловчи меҳнат билан банд бўлмаганлар улуши (%)	10
Аҳоли миграцияси (киши)	100 (100 та чиқиб кетганларга 100 та кириб келганлар)
Миграция даражаси, %	10 (Сакович А.В.) - < 7*;
Аҳоли таркибида норасмий мигрантлар улуши, %; (Бутунжаҳон банки)	(ХМТ) - 5; ** < 3
Умумий жиноятлар сони (ҳолат)	1 600/100 000 (Ҳар 100 000 аҳолига 5 000-6 000 киши - Богданов И.Я.); (Ҳар 100 000 аҳолига 5 000 киши - Глазьев С.Ю.);

Манба:*Сакович А.В. Критическая зона пороговых значений социальных индикаторов экономической безопасности. Автореферат диссертации на соискание учёной степени кандидата экономических наук. М.: 2013. Стр 28; ** Халқаро меҳнат мигрантлари бўйича ХМТнинг глобал ҳисоб-китоблари, 2020й; Миграционный информационный источник. <http://www.migrationinformation.org/Resources/> лар асосида муаллиф томонидан тузилган ва кенгайтирилган.

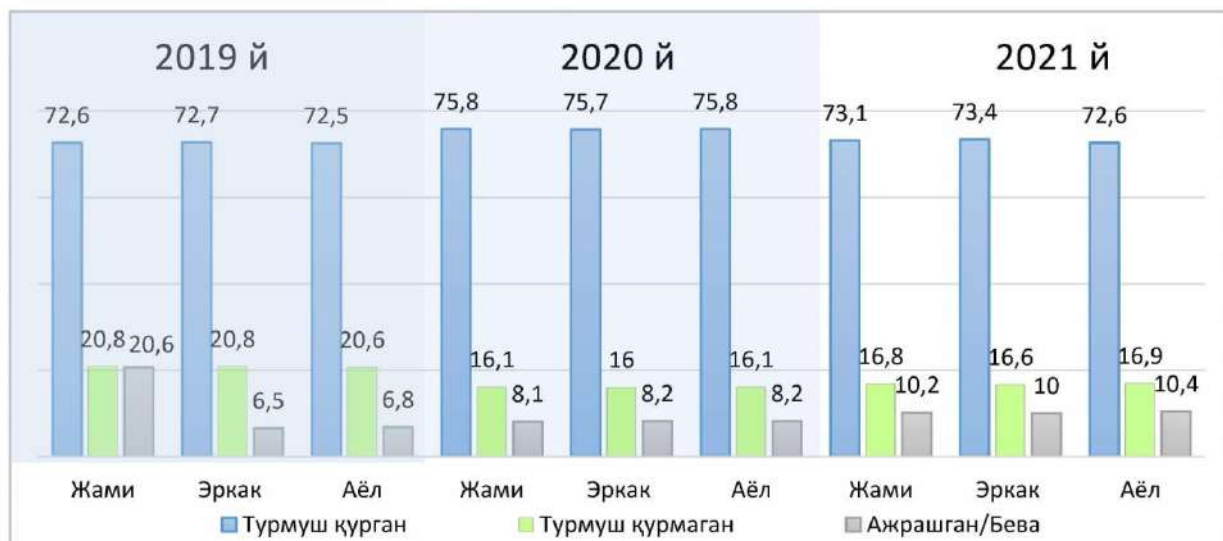
Замонавий миграциянинг яна бир жиҳати шундан иборатки, мигрантларнинг сифат таркиби, яъни таълим даражаси нуқтаи-назаридан ҳам ўзгариб бормоқда. Давлатлараро миграция оқимларида юқори малакали мутахассисларнинг иштироки фаоллашмоқда. Бу вазият реципиент давлатлар учун ижобий аҳамият касб этса, донор давлатлар иқтисодиёти учун салбий ҳолат ҳисобланади. Ушбу жараён Ўзбекистонга ҳам ўз таъсирини ўтказмай қолмайди. Айниқса юқори малакали мутахассисларнинг миграция жараёнларида қатнашиши мамлакат ривожига салбий таъсир кўрсатмоқда. Бундан ташқари ёш авлоднинг хорижга ўқиш учун кетиши - таълим миграциясини ортишига сабаб бўлсада, уларнинг айримларини ўз ватанига қайтишни

хохламаслиги салбий ҳолатдир. Салбий жиҳати шундаки, агар талаба миграция жараёнини амалга оширган давлатида қолиб кетса, таълим даражаси сифатли бўлган аҳолининг бир қисмини йўқотган бўламиз.⁶⁶

Ҳозирги вақтда Ўзбекистон Республикаси миграция сиёсатининг устувор йўналиши ташқи меҳнат мигрантларининг хавфсизлигини таъминлашдан иборат.

3. Ташқи меҳнат миграциясининг ижтимоий оқибатларини камайтириш.

Тадқиқотимиз натижалари меҳнат миграциясининг гендер хусусиятини ўзгараётганлигини кўрсатмоқда. Аёлларнинг биринчи навбатдаги ўрни оилададир. Уларнинг узоқ муддат уйларида бўлмаслиги фарзандлар тарбиясига ҳам салбий таъсир кўрсатмоқда. Ҳорижга бориб ишлаш учун албатта вақтинча бўлса ҳам рўйхатдан ўтилади. Айрим ҳолатларда бундай вазиятларда эркаклар томонидан фиктив - “сохта” никоҳ қуриш ҳолатлари ҳам кузатилади. Ўз-ўзидан ўзга юртларда бундай никоҳларнинг юзага келиши нафақат оиласига пул жўнатмаларини пасайишига ёки умуман тўхтаб қолишига, шу билан бирга, оилавий ажримларнинг ҳам ўсишига олиб келади.

1.-расм. Меҳнат мигрантлари оилаларидаги ажримлар динамикаси, %.

Меҳнат мигрантларининг оилавий ахvoli таҳлили, охириги йилларда ажралиш кўрсаткичларини ўсаётганлигини кўрсатмоқда. Масалан бу кўрсаткич 2012 йилда жами мигрантларнинг 5,1 фоизини ташкил этган. 2019 йилга келиб жами мигрантларнинг 20,6 фоизи ажрашган ёки бева бўлса, аёллар ўртасидаги ажралиш ҳолатлари эркакларга нисбатан 0,3 фоизга ошган. 2021 йилда бу кўрсаткич мос равишда 10,2 ва 10,4 фоизга ўзгарган. Маълумотлар таҳлили, ажралишларнинг 28,4 фоизи битта фарзанди билан ва 21,1 фоизи икки

⁶⁶ Хашимов П.З. Усмонова Г.А. Ўзбекистонда аҳоли миграциясининг хусусиятлари. Иқтисод ва молия. Т.: 2021 йил № 10 (146) 57-60 б.

ва ундан ортиқ фарзанди билан, 50,5 фоизи фарзандсиз оилалар ҳиссасига тўғри келмоқда.⁶⁷

Ажралишлар сонини ортиши ота-она тарбияси ва ғамхўрлигидан ажралган ҳолда шаклланаётган замонавий ёш авлоднинг шаклланишига ва ижтимоийлашувига ҳам ўз салбий таъсирини кўрсатмоқда. Бошқа томондан, бобоси, бувиси ва бошқа қариндошлари қўлида қолган болалар оиладаги зўравонликка, айрим ҳолатларда катта қариндошлар томонидан жинсий зўравонликка дучор бўлмоқда.⁶⁸

Оилавий қадриятлар сақланиб қолмаса, ҳар қандай давлатнинг иқтисодиёти ривожланишдан тўхтайдди. Давлатнинг энг муҳим бойлиги бахтли оилалардир. Дарҳақиқат ҳар қандай давлатнинг асосий мақсади бу жамият асосини ташкил этадиган фаровонлик, оилалар фаровонлиги ва саломатлигидир. Бироқ, деярли чорак аср давомида Марказий Осиёда ёшларнинг салмоқли қисми ота- онасиз ўсди. Бўлинган оилалар муҳитида ўсган авлод шаклланди. Масалан, БМТ- Аёллар ташкилоти маълумотларига кўра, турмуш қурган мигрантларнинг 50,0% дан ортиғи ташқаридаги муносабатларда (оиладан ташқарида) иштирок этган.⁶⁹ Мисол учун, Тожикистон Меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш вазирлиги маълумотларига кўра, бир йил ичида ишга кетган эркакларнинг 40,0% дан ортиғи хотини билан ажрашган.⁷⁰

Ота- оналарнинг миграцияси болаларни ижтимоий ҳимоя қилиш, сифатли таълим олиш ва жамият ҳаётидаги иштироки, ҳуқуқларини амалга оширишни таъминламайди. Миграциянинг ижтимоий оқибатларини эътироф этиш, ота- оналар миграциясининг уйда қолган болаларга салбий таъсирини юмшатиш бўйича далилларга асосланган сиёсат ва дастурларни қабул қилиш бу йўлдаги муҳим қадамдир. Шу маънода, миграция БМТнинг Болалар ҳуқуқлари тўғрисидаги конвенциясида (БМТ- СРС, 1989) назарда тутилган болаларни ҳимоя қилиш, таълим олиш, жамиятда иштирок этиш ва мустақил қарорлар қабул қилиш ҳуқуқларини кафолатлай олмайди.

Маълумотлар таҳлили, 2021 йилда ота-онасидан бири меҳнат мигранти бўлган болаларнинг тўлиқ давлат таъминотидаги муассасаларда тарбияланаётган қисми 935 нафарни, шундан 75 нафари ота-онасининг ҳар иккаласи меҳнат мигрантлари бўлганлигини кўрсатади. Уларнинг қарийб 46,0 фоизи Самарқанд (17,8 %), Хоразм (14,7 %), Фарғона (13,3%) вилоятларига тўғри келади. Шу жумладан, 17 та Меҳрибонлик уйи ва 4та Болалар шаҳарчасида 158 нафар, 3та SOS Болалар маҳаллаларида 20 нафар, махсус мактаб интернатларида 757нафари тарбияланаётгани меҳнат миграциясининг болалар

⁶⁷ Ўзбекистон республикасининг демографик ҳолати. 2021 йил январь -декабрь.

⁶⁸ Д.М.Мирзахалилова. Ташқи миграциянинг ижтимоий жиҳатларга таъсири. Молодой ученый.№ 23 .(313) 2020

⁶⁹ С.Риков. Миграция- родная сестра развода или почему Институт семьи под угрозой даже в Узбекистане. [puz.uz/ o- migracii](http://puz.uz/o- migracii)

⁷⁰ Ўша манба

тарбиясига таъсирини яққол кўрсатади. Болалар узоқ йиллар мобайнида оила муҳитидан узоқда ота- онаси меҳри ва ғамхўрлигини ҳис қилмай ўсишга мажбур. Аммо бунда Бола ҳуқуқлари тўғрисидаги Конвенциянинг 7,13,19,20 –моддалари, ЎзР Оила Кодексининг 65-моддасидаги боланинг оилада яшашга, ҳаётий кўникмаларни ривожлантириш учун оилавий мақбул шароитда ўсишга бўлган ҳуқуқи бузилишига сабаб бўлмоқда.

Меҳнат миграцияси жамиятда ҳамда оилалар ижтимоий муаммоларининг авж олишига ҳам бевосита таъсир қилган омил ҳисобланади. Бу оилавий тизимда–уни ташкил этувчи турли муносабатлардаги қуйидаги йўқотишларга сабаб бўлиши мумкин:

– оилавий муносабатлар тизимидаги бузилишлар: эр-хотин муносабатидаги функционал бузилишлар, ишончсизлик, ажралишлар, хиёнат;

– ота- она ва фарзанд муносабатларидаги муаммолар. Бу эса ўз навбатида боланинг шахси, шахслараро муносабатлари хусусиятлари, ота-она обрўси ва шу каби бошқа муносабатлардаги муаммолар юзага келишига сабаб бўлади;

– ота-она ёки улардан бирининг назоратсиз қолган болаларда шахс тузилмасида турли ўзгаришлар: ўзининг мансублиги соҳасини англаши, ота-она функцияларининг оиладаги тўнғич фарзандга ўтиши билан болаларнинг кун та тартиби ва мажбуриятидаги ўзгаришлар, таълимий қизиқишларнинг сўниши ва ҳ.к.⁷¹

Юқоридаги кўрсаткичлар мигрантлар ўртасидаги гендер хусусиятни ўзгараётганлигини, ажралишлар сонини ортаётганини ва бу ўз навбатида оилалар барқарорлигига салбий таъсир қилаётганини, хусусан, меҳнат миграциясининг ижтимоий оқибатларини кескинлашаётганини кўрсатади. Шу боис, республикамизда ташқи меҳнат миграциясининг оилалар барқарорлигига, оилавий муносабатларга салбий таъсирини камайтиришга қаратилган бир қатор тадбирларни амалга ошириш мақсадга мувофиқ деб ҳисоблаймиз:

1.Доимий яшаш жойини узоқ муддатга тарк этган шахсларни аниқлаш ва ҳисобини юритиш;

2.Меҳнатга лаёқатли оила аъзоларини ва ҳориждан қайтганларнинг иш билан бандлигини таъминлашга (айниқса, аёлларга) ёрдам кўрсатишни янада кучайтириш;

3.Ҳорижга ишлаш учун жўнаб кетаётган оилалар фарзандлари тўғрисидаги маълумотларни рўйхатга олиш;

4.Ота-онаси ҳорижда ишлаётган болаларнинг тақдирини назорат қилиб бориш (васийлик органлари билан ҳамкорликда).

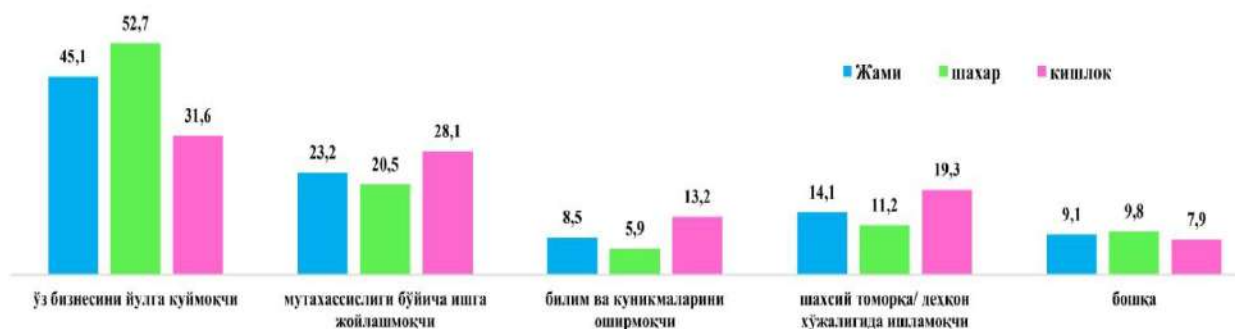
⁷¹ Д.А.Маджидова.Оилалар мустаҳкамлигини таъминлашда миграция таъсирида юзага келувчи хатарларни олдини олишнинг муҳим йўналишлари. Science and innovation. International scientific journal.UIF-2022:8.2. ISSN:2181-3337. 2022 № 4, 231 б.

Юқоридагилардан келиб чиқиб, фуқаролар меҳнат миграциясидан ўз юртига қайтиши жараёнини муваффақиятли таъминлаш, уларнинг ўз юртида қолган оилалари, фарзандлари холидан хабардор бўлиши, хатар гуруҳидаги мигрант оилаларини ижтимоий қўллаб-қувватлаш тадбирларини самарали ташкил этиш орқали ижтимоий хавфсизликни таъминлаш муҳимдир.

4. Фуқароларни хорижга ташкилий равишда ишга жойлаштириш муаммолари. Янги меъёрий ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилингунга қадар маъсул органларнинг иштироки меҳнат миграцияси жараёнлари ўз-ўзидан ва оммавий хусусият касб этган бир пайтда, ишга кетаётган шахсларни ишга олиш билан чегараланган эди. Мисол учун, агар 2018 йилгача ҳар йили 4 минг фуқаро тартибли схема бўйича меҳнат миграциясида қатнашган бўлса, 2020 йилда бу 190,5 минг кишини ташкил этиб, шундан 8,9 минг нафари ташқи меҳнат миграцияси агентлиги орқали иш билан таъминланди. Фақат 2021 йилда 108,5 минг мигрантлар тўғридан-тўғри агентлик орқали ишга жойлаштирилди, бу ўтган йилларга нисбатан 10 баробарга кўпдир. 2021 йилда миграция оқимининг асосий йўналишлари қуйидагича бўлди: Россия -100,1 минг киши, Қозоғистон -6,9 минг киши, Корея Республикаси -1,5 минг киши.

5. Меҳнат миграциясидан қайтган шахсларнинг бандлигини таъминлаш. Меҳнат миграциясидан қайтган шахсларнинг бандлигини таъминлаш ички меҳнат бозорига бевосита таъсир кўрсатувчи энг ўткир муаммо ҳисобланади. 2021 йилда Ўзбекистонда 1 803 761 нафар мигрант ўз ватанларига қайтдилар.⁷²

Республикада бошқа ишчи кучини экспорт қилувчи (жўнатувчи) мамлакатларда бўлгани каби ташқи меҳнат миграциясининг омиллари сифатида меҳнат бозорининг кескинлиги меҳнат ҳаражатларининг нисбатан пастлиги кузатилди.

2-расм. Ўзбекистонда қолиб меҳнат фаолияти билан шуғулланиш истагида бўлган мигрантларнинг режалари, %.

Манба: Ўзбекистон Республикаси Камбағалликни қисқартириш ва бандлик ва меҳнат муносабатлари вазирлиги материаллари асосида ҳисобланган.

⁷² Ўзбекистон Республикаси Бандлик ва меҳнат муносабатлари вазирлиги ҳамда Ташқи меҳнат миграцияси агентлигининг ҳисобот материаллари. Т.: 2022 йил.

Амалга оширилган сўров натижалари шуни кўрсатдики, 2021 йилда қайтган мигрантларнинг 62,0 фоизи ҳорижда меҳнат фаолиятини давом эттирмоқчи, 16,0 фоизи Ўзбекистонда қолиб ишлашни режалаштирган, 22,0 фоизи аниқ жавоб беришга қийналади.⁷³

Меҳнат мигрантларининг келажакдаги режаларини ўрганиш, уларнинг 45,1 %ини ўз бизнесини йўлга қўймоқчи эканлигини (шаҳарларда 52,7 %, қишлоқ жойларида 31,6%), 23,2%и мутахассислиги бўйича ишга жойлашмоқчи бўлаётганини (шаҳарларда 20,5 %, қишлоқ жойларида 28,1 %), 14,1 %и қишлоқларда шахсий томорқа ва дехқон хўжаликларида ишламоқчи эканликларини билдирганлар. Давлат томонидан шароит яратиб берилса, мигрантлар боришни хоҳлаган давлатлар рўйхати келтирилганда, уларнинг 8,1 %и ҳеч қайси давлатга боришни хоҳламасликларини, ўз юртларида меҳнат қилишни хоҳлашларини таъкидлаган.

Бундан хулоса қилиш мумкинки, Ўзбекистонда ташқи меҳнат миграциясининг уюшган шакллари яратиш, маъмурий-худудий бирликларнинг иш билан таъминлаш имкониятлари тўғрисидаги маълумотларнинг мавжудлигини, сифати ҳамда тўлиқлигини таъминлаш зарурати юқориликча қолмоқда.

Меҳнат миграцияси тизимини ислох қилиш қонунчилик базасини янгилашни, янги институтларни, жумладан, давлат-хусусий шерикликни яратишни, фуқаролар ва уларнинг оилаларини меҳнат миграциясидан олдин, давомида ва қайтганидан кейин қўллаб-қувватлашнинг ижтимоий механизмларини жорий этишни назарда тутди.

Бизга маълумки, ташқи меҳнат миграцияси соҳаси қонун ҳужжатлари билан тартибга солинади, бироқ ташқи меҳнат миграцияси соҳасидаги ижтимоий муносабатларнинг барча жиҳатларини, шунингдек, меҳнат муносабатлари соҳасидаги республиканинг халқаро шартномалар нормаларини комплекс тартибга солувчи қонун ҳужжатлари мавжуд эмас.

Хусусан меҳнат миграцияси соҳасини тартибга солишнинг ҳуқуқий асослари етарли даражада тизимлаштирилмаган. Мазкур ҳолат меҳнат миграциясининг назоратсиз ўсишига олиб келади ҳамда ҳорижда меҳнат фаолиятини амалга ошираётган Ўзбекистон Республикаси фуқароларининг ҳуқуқ ва эркинликларини тўлиқ ҳимоя қилишга тўсқинлик қилади. 2010-2021 йиллар давомида меҳнат миграцияси соҳасида қарийб 100 га яқин норматив –ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилинди. Шу билан бирга, МДХ доирасида 8 та ҳукуматлараро битим, 7 та идоралараро битим, 1 та битим ва 1та конвенция имзоланган, шунингдек, рекрутинг компаниялари ва иш берувчилар билан 395 та шартномалар мавжуд. Масалан, ўзбекистонлик ишчиларни Корея

⁷³ Ўзбекистон Республикаси Бандлик ва меҳнат муносабатлари вазирлиги ҳузуридаги Меҳнат бозори тадқиқотлари институтининг сўрови материаллари. 2022 й.

Республикасига киришга тайёрлаш муддатини қисқартириш механизми ишлаб чиқилган бўлиб, бу муддат 15-35 кунни ташкил этади (2 баробарга қисқарди)⁷⁴

Ташқи меҳнат мигрантлари билан мулоқотнинг янги ҳуқуқий, институционал ва ижтимоий механизмлари ишлаб чиқилмоқда.

2018-2019 йилларда Ташқи меҳнат миграцияси тизимида биринчи марта қуйидаги тузилмалар пайдо бўлди:

1.Ўзбекистон Республикаси Бош вазирининг маслаҳатчиси - Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Ҳорижда вақтинчалик меҳнат фаолияти билан шуғулланувчи Ўзбекистон Республикаси фуқароларининг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ва халқаро иқтисодий ҳамкорлик департаменти бошлиғи лавозими ⁷⁵ жорий этилди.

2.Фуқароларни иш билан таъминлаш бўйича хусусий бандлик агентликларининг (ХБА) фаолиятига рухсат берилди.⁷⁶ Илгари бу фақат агентлик томонидан амалга оширилар эди. Бандлик ва меҳнат муносабатлари вазирлиги реестрида 110 та ХКМ мавжуд бўлиб, улардан фақат 7 таси фаолият юритиш учун лицензияга эга.⁷⁷

2019-2020 йилларда 3214 нафар Ўзбекистон фуқароси хусусий агентликлар орқали ишга жойлаштирилди. 2021 йилда эса бу кўрсаткич 109 155 нафарни, шундан, аёллар 9 778 нафар (қарийб 9,0% и) ни, ёшлар 31 428 нафар(28,8 % и) ни ташкил қилди. Уларнинг 563 нафари ХБА орқали ишга жойлаштирилган. 2018 йилда салоҳиятли иш берувчилар сони (рекрутинг агентликлари) 58 тани, 2021 йилда эса 283 тани ташкил этди. Ўтган йиллар давомида бу хизматни кўрсатувчилар сони 225 тага ошган.

Қонунчилик ташаббусларига қарамай, самарали тезкор назорат ва меҳнат мигрантларини жалб қилишни тизимли ташкил этишнинг мавжуд эмаслиги мигрантларни алдов йўллари билан айрим шахсларга алданиб қолишларига шароит яратмоқда. 71 та агентлик нотўғри ишлаганлиги учун лицензиядан маҳрум бўлди ва 2020 йилда 11 та ХБА га қарши 9338 нафар фуқаронинг 7,6 миллион долларини ўзлаштирганлиги учун 51 та жиноий иш қўзғатилди.⁷⁸

Меҳнат мигрантларини қўллаб-қувватлаш жамғармаси ташкил этилиб, бюджет маблағлари ҳисобидан 26 млн.АҚШ.доллари миқдоридаги маблағ ташқи меҳнат мигрантларини ҳуқуқий ва ижтимоий ҳимоя қилиш, шунингдек моддий ёрдам кўрсатиш мақсадида

⁷⁴ Силнов П. Меҳнат миграциясини қандай тартибга солиш керак.2020 йил сентябрь.

⁷⁵ Хуррамов Ш. Ўзбекистонда меҳнат миграциясини янги тартибга солиш тўғрисида-расмий маълумотлар. Марказий осийлик аналитик тармок. <https://cff-network.org/archives/9546>

⁷⁶ Ўзбекистон Республикасининг 2018 йил 16 октябрдаги “Хусусий бандлик агентликлари тўғрисида”ги Қонуни

⁷⁷ Ташқи меҳнат миграцияси масалалари агентлигининг расмий саҳифаси. <https://www.facebook.com/migratsiya/posts/183638973137517>. Facebook.

⁷⁸ Ўзбекистон Республикаси ИИБ маълумотлари. Т.: 2021 й

сарфланди. Малака имтиҳонларини топшириш, йўл чиптасини сотиб олиш, “ишчи визаси” бериш ва ҳоказолар учун алоҳида компенсация тўланди. 2021 йилда жамғарма маблағлари ҳисобидан 6238 нафар мигрантга ижтимоий ва 13424 нафар мигрантга моддий ёрдам кўрсатилган.⁷⁹ Бошпанасиз қолган 308 меҳнат мигранти вақтинча яшаш жойлари (хостел) билан таъминланди, оғир вазиятга тушиб қолган 302 киши, шунингдек, турли сабаблар боис вафот этган 518 нафар фуқарони жасади ватанига қайтариб олиб келинган.

Ўтган йилларда Ташқи меҳнат миграцияси масалалари агентлигининг Москва, Санкт-Петербург, Уфа, Самара, Новосибирск, Екатеринбург ва Кванджу каби ҳудудларда 7 та ваколатхонаси очилди. 2021 йилда 8811 нафар меҳнат мигрантига ҳуқуқий ёрдам кўрсатилди, 295102 нафар мигрантга маслаҳатлар берилди, иш берувчидан 2 312,9 минг АҚШ доллари миқдорида иш ҳақи ва пул компенсациялари қайтарилган.⁸⁰ Шу даврда 358 нафар мигрант ётоқхоналарга вақтинча жойлаштирилди, оғир ахволда қолган 321 нафар фуқаро ўз ватанига қайтарилди, меҳнат миграцияси вақтида оғир тан жароҳати олган 17 нафар фуқаронинг тиббий ҳаражатлари қопланган.

Агентликнинг ҳуқуқий бўлимларида иш берувчилар билан шартномалар тузиш ва меҳнат мигрантларини ҳорижга жўнатиш имконияти яратилди. 2021 йилда ҳорижий иш берувчилар ва рекрутинг агентликлари билан 395 та шартнома тузилган ва 70 мингдан ортиқ бўш иш ўринлари аниқланган.

2020-2021 йилларда “Хавфсиз, тартибли ва қонуний меҳнат миграцияси тизими” жорий этилди, ва у қуйидаги ижтимоий қўллаб-қувватлашни ўз ичига олди:

➤ 1000 АҚШ долларигача микрокредитлар бериш ва саёҳат, ишга жойлашиш учун ҳужжатларни расмийлаштириш, суғурта, иш билан боғлиқ харажатларни қоплаш учун молиявий ёрдам бериш. 2021 йилда 7534 нафар мигрантга бир марталик моддий ёрдам кўрсатилди, 35441 нафар киши суғурта хизматларидан фойдаланди, 1 203 нафар фуқарога 2 814,3 минг АҚШ долларида микрокредитлар берилди.

➤ Меҳнат мигрантлари яқка тартибдаги тадбиркорлар билан тенглаштирилди. Электрон меҳнат дафтарчалари тизими жорий этилмоқда ва у асосида мигрантлар пенсия олиш имкониятига эга бўладилар.

➤ Кам таъминланган меҳнат мигрантлари оилаларини яхши яшашлари учун уй жой билан таъминлаш. 2020 йилда шундай мигрант оилаларига ажратилган уй-жойлар сони 3462 тани ташкил этган, 2021 йилда 8327 та меҳнат мигрантлари оилаларига уй жой олиш учун тасдиқномалар берилди.

⁷⁹ Ўзбекистон Республикаси Бандлик ва меҳнат муносабатлари вазирлиги, Ташқи меҳнат миграцияси агентлигининг ҳисобот материаллари. Т.: 2022 йил.

⁸⁰ Ўша манба

➤ Ватанига қайтганидан кейин тарбиркорлик фаолияти учун имтиёзли кредитлар ва субсидиялар бериш. 2021 йилда агентлик томонидан 169 475 нафар фуқаро иш билан таъминланган, улардан 23 878 нафари қайта тайёрлаш ва тадбиркорлик курсларини тамомлаган.

2021 йилдан бери Ўзбекистон ҳудудида 14 та “Ишга марҳамат” мономарказлари ишга туширилди, касбий кўникмаларни етарли даражада билиш даражасини тасдиқловчи “Маҳорат паспорти” халқаро сертификатларини бериш амалиёти жорий этилди. 2021 йилда 52632 нафар фуқаро 33 та касб ҳунар марказида қабул қилувчи давлат тилини ўрганиш бўйича жўнаб кетиш олдидан қисқа муддатли курсларда мослашиш ва малака ошириш курсларида ўқиди.

Шу билан бирга ташқи меҳнат миграцияси тизимида илк бор фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органи – маҳаллаларнинг иштироки амалиётидан фойдаланилмоқда. Тошкент шаҳридаги маҳаллаларда 136 та касб-ҳунар ўрни ташкил этилган.⁸¹

Россия Халқлар дўстлиги университети (РХДУ) ва “World Skills Russia” ташкилоти билан меҳнат мигрантларини рус тили ва Россиянинг йирик шаҳарларида талаб қилинадиган 25 та касбга ўқитиш бўйича ҳукуматлараро келишувга эришилди. 2021 йилда 1283 нафар мигрант рус тили ва касбга йўналтириш курсларини тамомлади ва патент олиш учун сертификатлар олди.

Шунингдек, меҳнат мигрантларига ҳуқуқий ёрдам кўрсатиш учун онлайн платформа яратилди. “Меҳнат- миграция” дастурий мажмуаси жорий этилди. Бу платформа Агентлик ва хусусий бандлик агентликлари тўғрисидаги маълумотларни, шу жумладан кўрсатиладиган хизматлар турлари ва нархлари, ҳорижий иш берувчиларнинг бўш иш ўринлари, ишга жойлашиш тартиби тўғрисидаги маълумотларни тақдим этади. Ҳозирги кунда тизимда 1 493 559 нафар фуқаро рўйхатга олинган, иш берувчилар билан тузилган шартномалар сони 398 та, тақдим этилган бўш иш ўринлари сони 7 185та, бепул ахборот маслаҳат хизматлари кўрсатилиши 1 959 495 тани ташкил этмоқда.

Бугунги кунда мигрантлар нисбатан уюшқоқлик билан фақат Россия Федерацияси, Корея Республикаси, Япония, Польша ва бошқа айрим давлатларга юборилмоқда. Баъзи маълумотларга кўра, Россия, Қозоғистон, Бирлашган Араб Амирликлари ва Жанубий Кореяда уч миллиондан беш миллионгача Ўзбекистон фуқаролари меҳнат қилмоқда.

⁸¹ Ўзбекистон Республикаси Бандлик ва меҳнат муносабатлари вазирлиги, Ташқи меҳнат миграцияси агентлигининг ҳисобот материаллари. Т.: 2022 йил.

Ўзбекистон меҳнат бозорида ҳар йили меҳнатга лаёқатли аҳоли сони 700 минг кишигача ошиб бораётгани ҳамда расман тан олинган ишсизларнинг умумий сони эса 2 миллион кишини ташкил этишини ҳисобга олсак, Ташқи меҳнат миграцияси агентлиги хорижда ишламоқчи бўлган барча фуқаролар истакларини қамраб ололмайди. Мамлакатимизда хусусий меҳнат агентликлари фаолиятига рухсат берилган, аммо уларнинг кўпчилиги аҳолида ишонч уйғотмайди. Агентликнинг меҳнат мигрантларини хорижга уюшган ҳолда жалб этиш ва ишлашга йўналтиришига қарамай, меҳнат мигрантларининг асосий қисми мустақил равишда хорижга ишлашга бормоқда. 2020 йилда агентлик 10 272 нафар фуқарони (хорижда ишлаётган ўзбекистонлик ишчиларнинг тахминан 0,7 фоизи) чет элда иш билан таъминлашга ёрдамлашган. Бундай ҳолатни агентлик билан Ўзбекистон фуқароларини ишга жойлаштириш тўғрисидаги шартномаларни тузган кўпгина фирма ва компаниялар ишчилар олий маълумотли, иш тажрибаси, малака ва касб хунарга эга бўлишни талаб қилиши билан изоҳлаш мумкин.

Сўнгги 2-3йил ичида ҳукумат бўлғуси меҳнат мигрантларини бошқа мамлакатларга ишга жўнатишдан олдин улар қандайдир касб хунар ва тил кўникмаларини эгаллашларига асосий эътиборни қаратмоқда, яъни мигрантларни муайян касб хунарга ўқитадиган мономарказлар очилмоқда. Бундан кўзланган мақсад мигрантларни имкон қадар муайян бир касби йўқлиги боис ёрдамчи бўлиб ишлашини камайтириш, кўпроқ маош олишга даъвогарлик қилиш учун қандайдир профессионал кўникмаларга эга бўлишига эришишдир. Бу борада ёшларни касбга ўқитишнинг замонавий тизимини ривожлантириш мақсадида “World Skills international” ҳаракатига қўшилиш бўйича 2019 йилда 13 майда Вазирлар Маҳкамасининг “Меҳнат бозорида талаб юқори бўлган малакали кадрларни касбга тайёрлаш тизимини такомиллаштириш чора тадбирлари тўғрисида 394-сонли Вазирлар Маҳкамасининг қарори қабул қилинди. Унда Ўзбекистонда касбий таълим ва малакаларни баҳолаш тизимига World Skills стандартларини жорий қилиш, шунингдек, шу стандартлар бўйича ишчи касблар миллий ва минтақавий чемпионатларини ўтказиш, Ўзбекистонда ишчи касбларни ривожлантириш ассоциациясини яратиш назарда тутилди. 2019 йилда World Skills Ўзбекистон ассоциацияси ташкил этилиб, Бандликка кўмаклашиши жамғармаси маблағларидан Устав фондига 10 млрд.сўм ажратилди.

2020 йилда Ўзбекистон World Skills international халқаро ассоциациясининг 83 чи давлати деб эълон қилинди. 2021 йилда шу ассоциациянинг касбий билим ва кўникмаларни баҳолаш тизими жорий этилди. 14 йўналиш бўйича 229 нафар фуқаро касбий малакаси баҳоланди ва малака паспорти берилди. Ҳозирги кунда

республикамизда 15 та мономарказ фаолият олиб бормоқда ва йилига 6 мингга яқин фуқаро 22 та йўналиш бўйича касб ўрганмоқда.

Шу билан бир вақта мигрантлар учун Россия Федерациясига муқобил бўлган меҳнат бозорларини қидириш зарурдир. Бу Шарқий Осиё мамлакатлари, Япония, Жанубий Корея, Форс кўрфази, Шарқий ва Марказий Осиё мамлакатларидир.

Иш қидираётганларни ижтимоий-иқтисодий ва ҳуқуқий қўллаб қувватлаш масалалари, малакали мутахассис тайёрлашдаги камчиликлар, Россия Федерацияси ва Қозоғистонда ишлайдиган ёшларнинг радикаллашув хавфининг юқори даражаси жиддий муаммога айланмоқда. Мазкур вазифаларни аниқ ҳал этиш механизми ҳамда бунинг назорат қилувчи электрон (шаффоф) тизим фаолияти йўлга қўйилмаганлиги бу муаммога ечим топишни қийинлаштирмоқда.

Ижтимоий ҳимоя ягона реестри ахборот тизими орқали кам таъминланган оила аъзолари сифатида эътироф этилган ва вақтинча меҳнат фаолиятини амалга ошириб келган фуқароларга кредитлар ва субсидиялар ажратиш механизмини такомиллаштириш зарурияти ҳамда хорижда вақтинчалик меҳнат фаолияти билан шуғулланаётган фуқароларнинг ҳаёти ва соғлиғини ҳамда тасодифий харажатлар инини суғурталаш шунингдек, уларни ишга жойлаштиришнинг ҳуқуқий механизмлари такомиллаштириш зарурати сақланиб қолмоқда. Хусусан, фуқароларимиз хорижда COVID-19 ни юқтирганларида тиббий муолажа харажатларини қоплаб бериш ҳамда фуқаролик паспортларини йўқотиб қўйган ҳолатларда консуллик хизмати учун тўловларини қоплаб бериш бўйича суғурта механизми мавжуд эмас.

Ўзбекистонда меҳнат миграциясини тартибга солишга масъул бўлган мутахассисларни тайёрлаш, қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тизими ҳам йўлга қўйилмаган. Меҳнат миграцияси соҳасидаги қонун ҳужжатларини хатловдан ўтказиш ва уларни баҳолашнинг замонавий инновацион усуллари мавжуд эмас.

Ўзбекистонда фаолият кўрсатаётган барча дипломатик ваколатхоналар, консуллик ва халқаро ташкилотлар ҳақидаги марказлаштирилган ва рақамлаштирилган маълумотларнинг электрон платформаси яратилмаган. Бундан ташқари, хорижий мамлакатлардан малакали ёки юқори малакали мутахассислар жалб этилганда уларга хизмат кўрсатиш имкониятига эга бўлган мобиль илова мавжуд эмас.

Олий ўқув юртларида меҳнат миграцияси йўналиши бўйича бакалаврият ва магистратура босқичларида мутахассислар тайёрланмаётганлиги соҳада олиб борилаётган ислохотларнинг жойларда тўғри ва аниқ тадбиқ этилишига салбий таъсир этмоқда.

Ташқи меҳнат миграцияси миқёсларини таҳлил қилар эканмиз, улар фаолиятини ўрганиш асосида норасмий миграция миқёсларини ошиш сабабларини, хусусан ҳуқуқий, ижтимоий-иқтисодий

механизмлар етарли даражада ишламаётганлигини аниқ сабаб деб келтириш мумкин.

Хулоса ва таклифлар

Юқоридагилардан хулоса қилиб шуни айтиш мумкинки, Ўзбекистонда ҳам “Ташқи меҳнат миграцияси тўғрисида”ги Қонунни қабул қилиш вақти келди.

МДХ давлатларида “Миграция тўғрисида” (Тожикистон), “Аҳолининг миграцияси тўғрисида” (Қозоғистон), “Чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахсларнинг Россия Федерациясида миграция пропискаси тўғрисида” (РФ), “Ташқи меҳнат миграцияси тўғрисида”ги (Беларусь, Қирғизистон) қонунлар мавжуд.

1991 йилдан бери Германия Федератив Республикасида “Ҳорижий фуқароларнинг Германия Федератив Республикасида яшаши, меҳнат фаолияти ва интеграцияси тўғрисида”, “Иммиграцияни назорат қилиш ва чеклаш тўғрисида, шунингдек, истиқомат ва яшаш жойларини тартибга солиш тўғрисида”ги қонунлар амал қилади. Европа иттифоқи давлатлари ҳорижий ишчилар учун Европа иттифоқи меҳнат бозорига кириш ва қолиш бўйича бир қанча кўрсатмаларни қабул қилган. Таъкидлаш жоизки, ташқи меҳнат миграциясини ташкил этишнинг етарли даражада тартибга солинмаганлиги ишчиларни ишга олишдан (ёллашдан) тортиб, меҳнат шартномаларини тузишгача “меҳнат қуллари” савдосининг кучайишига олиб келмоқда.

Хулоса қилиб айтганда, ташқи меҳнат миграциясини тартибга солишнинг институционал механизмларини такомиллаштириш орқали давлатнинг миграция сиёсатини самарали амалга оширишга эришилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги “2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисидаги”ги ПФ-60-сонли фармони. // www.lex.uz.

2. Федорова И., Ушаков М., Гуликян А., Клокова Д. Миграционная политика Российской Федерации: проблемы, тенденции, перспективы развития. Вестник Московского университета МВД России. Юридические науки. М.: 2022. № 1. – с 304-306.

3. Ўзбекистон Республикаси Бандлик ва меҳнат муносабатлари вазирлиги, Ташқи меҳнат миграцияси агентлигининг ҳисобот материаллари. Т.: 2022 йил.

4. Ўзбекистон Республикаси ИИВ нинг статистик маълумотлари. 2021й.

5. Экономическая безопасность. Под редакцией В.А.Богомолова. Изд-во ЮНИТИ. М.: 2010. С.296.

6. Ўзбекистон Республикасининг демографик ҳолати. Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси маълумотлари.Т.: 2022 й.
7. Хашимов П.З. Усмонова Г.А. Ўзбекистонда аҳоли миграциясининг хусусиятлари. Иқтисод ва молия. Т.: 2021 йил № 10 (146) 57-60 б.
8. Ўзбекистон республикасининг демографик ҳолати. 2021 йил январь -декабрь.
9. Д.М.Мирзахалилова. Ташқи миграциянинг ижтимоий жиҳатларга таъсири. Молодой ученый.№ 23 .(313) 2020
10. С.Риков. Миграция- родная сестра развода или почему Институт семьи под угрозой даже в Узбекистане. nuz.uz/ o- migraciі
11. С.Риков. Миграция- родная сестра развода или почему Институт семьи под угрозой даже в Узбекистане. nuz.uz/ o- migraciі
12. Д.А.Маджидова.Оилалар мустаҳкамлигини таъминлашда миграция таъсирида юзага келувчи хатарларни олдини олишнинг муҳим йўналишлари. Science and innovation. International scientific journal.UIF-2022:8.2. ISSN:2181-3337. 2022 № 4, 231 б.
13. Ўзбекистон Республикаси Бандлик ва меҳнат муносабатлари вазирлиги ҳамда Ташқи меҳнат миграцияси агентлигининг ҳисобот материаллари. Т.: 2022 йил.
14. Ўзбекистон Республикаси Бандлик ва меҳнат муносабатлари вазирлиги ҳузуридаги Меҳнат бозори тадқиқотлари институтининг сўрови материаллари. 2022 й.
15. Силнов П. Меҳнат миграциясини қандай тартибга солиш керак.2020 йил сентябрь.
16. Хуррамов Ш. Ўзбекистонда меҳнат миграциясини янги тартибга солиш тўғрисида-расмий маълумотлар. Марказий осиёлик аналитик тармок. [https:// cff-network.org/archives/9546](https://cff-network.org/archives/9546)
17. Ўзбекистон Республикасининг 2018 йил 16 октябрдаги “Хусусий бандлик агентликлари тўғрисида”ги Қонуни
18. Ташқи меҳнат миграцияси масалалари агентлигининг расмий саҳифаси. <https://www.facebook.co/migratsiya/posts/183638973137517>. Facebook.
19. Ўзбекистон Республикаси ИИВ маълумотлари. Т.: 2021 й
20. Ўзбекистон Республикаси Бандлик ва меҳнат муносабатлари вазирлиги, Ташқи меҳнат миграцияси агентлигининг ҳисобот материаллари. Т.: 2022 йил.

Mehnat iqtisodiyoti va inson kapitali

+998 71 239 28 13

Tashkent, Uzbekistan

ilmiymaktab@gmail.com

www.laboreconomics.uz